

ԱՍԵՐԻԿՅԱՆ ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐԸ ԼԵՌՆԱՅԻՆ ՂԱՐԱԲԱՂԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ 1918-1920ԹԹ.

Հայկարամ Նահապետյան

Ընթացիկ տարվա մարտի 29-ին ադրբեջանական *day.az* պորտալի կայքում հայտնվեց հրապարակում, ըստ որի՝ «Նյու Յորք թայմս» օրաթերթի արխիվում իբր թե գտնվել էր մի հոդված, որում Լեռնային Ղարաբաղը և Ջանգեզուրը նշված էին որպես 1918-1920թթ. մուսավաթական Ադրբեջանի մաս (<http://day.az/news/politics/151388.html>): Քանի որ Արցախը ոչ նշված տարիներին, ոչ երբևէ անկախ Ադրբեջանի մաս չի կազմել (նաև այն պարզ տրամաբանությամբ, որ 1918-ի մայիսի 28-ից առաջ անկախ Ադրբեջան չի եղել), մնում է պարզել այս հերթական ապատեղեկատվության ակունքները, ինչպես նաև նպատակահարմար է հստակեցնել, թե ինչ է իրականում գրել «Նյու Յորք թայմսը», ինչպես նաև մյուս հեղինակավոր ամերիկյան լրատվամիջոցները Լեռնային Ղարաբաղի մասին Հարավկովկասյան հանրապետությունների կարճաժամկետ անկախության ժամանակահատվածում: Այսպիսով, *day.az*-ը մեջբերում է «Նյու Յորք թայմսի» 1920թ. օգոստոսի 4-ի հրապարակումը, որում նշված է, թե «հայաբնակ Ջանգեզուրը և Ղարաբաղը ճանապարհների և կոմունիկացիաների բացակայության պատճառով կտրված էին Հայաստանի Հանրապետության մնացած հատվածից և չէին վերահսկվում Հայաստանի իշխանությունների կողմից»¹: Ադրբեջանական քարոզչամեքենան մամուլի այս հաղորդագրությունը որակել է ոչ ավելի, ոչ պակաս՝ «պատմական ապացույց, որ այս տարածքները պատկանել են Ադրբեջանի դեմոկրատական հանրապետությանը», չնայած մամուլի հաղորդագրության մեջ «Ադրբեջան» բառն անգամ չի հիշատակվում: Փաստը, որ ադրբեջանական քարոզչամեքենան ի վիճակի չի եղել ամերիկյան արխիվում գտնել որևէ հրապարակում, որում Արցախը հստակ կնշվեր որպես Ադրբեջանի մաս՝ արդեն խոսում է: Առավելագույնը, որ ադրբեջանցի քարոզիչները կարողացել են գտնել և հարմարեցնել սեփական կեղծ թեզին, եղել է վերը նշված հրապարակումը: Իսկ ի՞նչ է իրականում հաղորդել ամերիկյան մամուլը Լեռնային Ղարաբաղի մասին 1918-20թթ.:

¹ Doubt Armenia is invaded, “New York Times”, 04.08.1920.

«Չիկագո դեյլի թրիբյուն» օրաթերթի 1919թ. հուլիսի 31-ի համարում կարդում ենք Թիֆլիսում գործող ամերիկյան բանակի սպա, մայոր Ջոզեֆ Գրինի հեռագիրը «*Neat East Relief*» մարդասիրական կազմակերպության գլխավոր տնօրեն Հերբերթ Հուվերին, որն այդ օրերին գտնվում էր Փարիզում՝ Խաղաղության կոնֆերանսին մասնակցելու նպատակով: Ավելի ուշ, 1929-1933թթ. Հուվերը դարձավ ԱՄՆ 31-րդ նախագահը:

«Թուրքերն ու թաթարները երեք ուղղություններով շարժվում են հայերի դեմ: Նրանք կտրել են մատակարարման ուղիները և սպառնում են տարագրել հայերին»: Ինչպես գրում է թերթը, «գլխավոր տնօրեն Հերբերթ Հուվերը մայոր Գրինի նամակը իսկույն ևեթ փոխանցել է Խաղաղության կոնֆերանսին, որտեղ արդեն իսկ առկա էին նմանօրինակ զեկույցներ ամերիկացի և բրիտանացի այլ դիտորդներից»: «Կարող է տեղի ունենալ ավելի ահավոր աղետ, քան 1915-ին էր, հայ ժողովուրդը կարող է վերջնականապես բնաջնջվել, որպես հավերժական ամոթանք դաշնակիցների համար: ...Հայկական կառավարությունը նախօրեին սկսել է համընդհանուր գորահավաք... Մենք չենք կարող մարդասիրական գործունեությամբ զբաղվել, քանի դեռ բրիտանական զորքերը հրաման չեն ստացել թուրքական և թաթարական ուժերից մաքրել ամբողջ Ռուսահայաստանը՝ *ներառյալ Ղարաբաղը* և Ալազոզը»¹, - գրել է մայոր Գրինը:

Նույն օրվա «Ատլանտա քրնսթիթյուշըն» հանդեսում կարդում ենք. «Թուրքերն ու թաթարները առաջ են շարժվում Ղարաբաղի և Ալազոզի ուղղությամբ: Նրանք գրավել են Ռուսահայաստանը, Հայաստանի կառավարությունը հայտարարել է գորահավաք»²:

Բնականաբար, ամերիկյան լրատվամիջոցների հրապարակումներում գործածվում է «թաթար», այլ ոչ թե «ադրբեջանցի» էթնոնիմը. վերջինս պաշտոնապես սկսվել է կիրառվել միայն 1936թ. վերջից՝ Ստալինի նախաձեռնությամբ: Ավելին՝ մասնավոր այս երկու հրապարակումներում նշվել է առավել անստույգ՝ «թարթար» տարբերակը: 1918-20-ականների ամերիկյան մամուլում «թաթար» էթնոնիմի փոխարեն հիմնականում կիրառվում էր «թարթար» տարբերակը:

«Քրիսչըն սայնզ մոնիթոր» հանդեսի 1919թ. օգոստոսի 5-ի համարում նշված է. «Ղարաբաղը բնակեցված է բացառապես հայերով, նախկինում եղել է անկախ և ինքնուրույն»³: Մեջբերում նույն թերթի օգոստոսի 28-ի համարից. «Թաթարները ձգտում են հայկական Ղարաբաղը անեքսիայի ենթարկել՝ կցելով Ադրբեջանի թաթարական հանրապետությանը: Փարիզից ստացված տեղեկությունները հետևյալ պատկերն են ուրվագծում. հունիսի 4-ի առավոտյան ժամը 3-

¹ Turks, Tatars peril Armenia, "Chicago Daily Tribune", 31.07.1919.

² Turks move to Butcher Armenians, "The Atlanta Constitution", 31.07.1919.

³ Maasacre reported of 200 Armenians. "Christian Science Monitor", 05.08.1919.

ին Ադրբեջանի թաթարական հանրապետության զինված ուժերը, ղեկավարվելով դր Սուլթանովի կողմից, որն ինքն իրեն հռչակել է հայկական Ղարաբաղի նահանգապետ, գրոհեցին հայկական Ղարաբաղի մայրաքաղաք Շուշիի ուղղությամբ»¹:

Թերթի սեպտեմբերի 2-ի համարում կարդում ենք. «Մի քանի շաբաթ առաջ, ինչպես հիշում ենք, մայր Գրինը Թիֆլիսից հեռագիր էր ուղարկել Հերբերթ Հուվերին՝ մանրամասնելով, որ թուրքերը և թաթարները շարժվում են հայկական Ղարաբաղի շրջանի ուղղությամբ: ...Ամենակազմակերպված սպանությունները տեղի են ունեցել Ղարաբաղի մայրաքաղաք Շուշիում»²:

Արդեն մեկ տարի անց, երբ Հարավային Կովկասում էր գտնվում 11-րդ Կարմիր բանակը, ամերիկյան մամուլը հաղորդում էր Հայաստանում խորհրդային կարգեր հաստատելու Մոսկվայի ձգտումների վերաբերյալ: 1920թ. հուլիսի 20-ին «Վաշինգտոն Փոստի» «Բոլշևիկները առաջ են շարժվում Հայաստանում» հրապարակման մեջ նշված է. «Հայաստանի կառավարությունը հրաժարվել է ենթարկվել ռուսական սովետական կառավարության վերջնագրին, և բոլշևիկյան բանակը հարձակման հրաման է ստացել: Նրանք արդեն գրավել են Ղարաբաղի շրջանը»³: Ադրբեջանի խորհրդայնացումը տեղի է ունեցել 1920թ. ապրիլի 28-ին, մինչդեռ ռուսաստանյան բանակն առաջ է շարժվել դեպի Արցախ հուլիսին, ինչը հերթական զուխկոտրուկն է առաջացնում ադրբեջանական քարոզիչների համար՝ Ղարաբաղի մուսավաթական Ադրբեջանի մաս կազմելու մասին սուտը սեփական և միջազգային հանրությանը մատուցելու առումով: Հուլիսի 26-ին «Նյու Յորք թայմսը» զարգացնում է թեման. «Բոլշևիկների զգալի ուժեր հասել են Հայաստանի Ղարաբաղի շրջանը թուրք ազգայնականների հետ միավորվելու մտադրությամբ»⁴: Մեջբերում նույն օրվա «Աթլանթա քրնսթիթյուշն» հանդեսից. «Զգալի ռուս-բոլշևիկյան ուժեր, հիմնականում հետևակ, հասել են Հայաստանի Ղարաբաղի շրջանի սահմանը: Թուրք ազգայնականները և ռուս բոլշևիկները մոտենում են Շուշիին»⁵:

Օգոստոսի 2-ին նույն թեմայով «Նյու Յորք թայմսը» գրեց. «Ըստ ստացված վերջին տեղեկությունների, բոլշևիկների ներթափանցումը Հայաստան շարունակվում է. պնդումներ կան, որ հուլիսի 20-ին Ղարաբաղի և Զանգեզուրի տարածաշրջաններում հաստատվել է խորհրդային իշխանություն»⁶:

Իսկ 1921թ. մարտի 16-ին, երբ Հայաստանում ժամանակավորապես վերականգնվել էր անկախ իշխանությունը, «Նյու Յորք թայմսը» գրեց. «Հայկա-

¹ Tartars and Kurds slay Armenians, "Christian Science Monitor", 28.08.1919.

² Armenia again, "Christian Science Monitor", 02.09.1919.

³ Bolsheviks advance into Armenia. Will give aid to Turks, "The Washington Post" July 20, 1920.

⁴ Bolsheviks marching to join Turks, "New York Times", July 26, 1920.

⁵ Bolshevik forces appear in Armenia, "The Atlanta constitution" 26.07.1920.

⁶ Soviet invites Djemal pasha to lead Musulman reds, "New York Times", August 2, 1920.

կան կաբինետի ղեկավար Սիմոն Վրացյանի մարտի 7-ի ռադիոհեռագիրը հրապարակում է, որ բոլշևիկներն ամբողջովին ջարդվել են և ողջ երկիրը՝ Ղարաբաղից մինչև Ալազյազ, այսինքն՝ այն բոլոր տարածքները, որոնք չեն օկուպացվել Թուրքիայի կողմից, ղեկավարվում են Հայաստանի կառավարության կողմից»¹:

Օրինակները հնարավոր է շարունակել: Ներկայացված մեկ տասնյակ հոդվածներից մեջբերումներում Լեոնային Ղարաբաղը հստակ բնորոշվում է որպես պատմական հայկական տարածք և քաղաքական առումով Հայաստանի բաղկացուցիչ մաս, իսկ Բաքուն՝ ագրեսիվ կողմ, որը ձգտում էր ԼՂ-ն բռնակցել թաթարական Ադրբեջանին: Ինչպես նկատում ենք, ամերիկացի սպա Ջոզեֆ Գրինը կապ է տեսել 1915-ի Հայոց ցեղասպանության և 1919-1920թթ. թուրք-թաթարական ուժերի կողմից Ղարաբաղի հայերին բնաջնջելու փորձի միջև: Սա հերթական վկայությունն է, որ 20-րդ դարավերջին Արցախի հայերը մղեցին բացառապես ինքնապաշտպանական կռիվներ՝ կանխելով 20-րդ դարավերջի նոր ցեղասպանության սպառնալիքը: Իսկ «Նյու Յորք թայմսը» վկայակոչելով՝ Լեոնային Ղարաբաղը և Ջանգեզուրը որպես ադրբեջանական պատմական տարածք ներկայացնելու փորձը ադրբեջանական կողմի ապատեղեկատվության հերթական դրսևորումներից է, որում Բաքուն փաստացի նաև շահարկում է միջազգային հեղինակավոր լրատվամիջոցի անունը:

¹ Greeks said to plan new drive on Turks, "New York Times", 16.03.1921.